

Om tekniken att förmedla känslor & dolda kroppsspråk i skriften

*Ur boken
Det splittrade alfabetet*

Av Nina Burton

semiosfären

Skriften har en särskild magi: den är en förvandlingskonst. Den är vetenskaplig, litterär, from och hädisk, nästan vad man vill. Den är relativt okroppslig och odödlig, oberoende av tid och rum. Den ger distans och ordnar tankarna. Men just det är skriftens begränsning: orden i tysta bibliotekssalar har andra rötter än det känslspråk som vrålas ut på teatern.

Jovisst, också teatern är en förvandlingskonst, men den har inte mycket att göra med distans. Den föddes ur antikens Dionysoskult, och har behållit språkets samband med kroppen. Det är därför den är så bra på känslspråk.

För känslorna lever inte bara själsfint och tyst. Känslan är släkt med känslan, som nerver och sinnen förmedlar. Är jag hetlevrad, hjärtängslig eller gallsprängd dallrar inälvorna. Står det i Bibeln att någon kände sin hustru betyder det något mycket fysiskt. Ja så sinnligt omedelbart är känslspråket att det kan förtvina i kroppens frånvaro, som i skriften.

Bara att skriva en sådan mening kan få papperet att blekna. Men faktum kvarstår: till skillnad från kroppsspråket är orden en mycket liten och ny del i semiosfären. Termen är författaren Jesper Hoffmeyers, och står för jordens hela sfär av kommunikation. Det är ljud, dofter, färger, former, rörelser, beröringar och kemiska signaler; kort sagt livstecken.

Genom dem förbinder semiosfären allt levande i biosfären och atmosfären. Huden är ingen barriär, bara en sorts fasövergång.

I den sfären är det nyanserade talspråket alltså ungt, eller samtidigt med luftstrupens utformning hos *Homo sapiens* för drygt 100 000 år sen. Det är visserligen äldre än skriftspråkets 6 000 år, men ur evolutionssynpunkt är det inte mycket. Man kan till exempel jämföra med de hundratusen miljoner år som format hjärnans äldsta, språklösa skikt, eller med de miljarder år som skapat teckenprocesserna i kroppens celler. Hela kroppskemin är ju en sorts samtal mellan celler, som tolkar omvärldens signaler genom egna små sinnen eller receptorer. Speciellt högljutt föreställer jag mig tjattret i nervsystemet, där cellerna är lika många som jordens alla människor. Där kryllar det också av neuropeptider, en sorts hormoner som påverkar humöret och känslan. I immunsystemet finns de lika ymnigt, och där har deras nätverk med hjärnan och körtlarna till och med kallats ett biokemiskt substrat för känslor. Man har också talat om en sorts neuropeptidton i hjärnkroppen, som skulle motsvara en viss stämning.

det omedvetna

Det pågår hela tiden, men på ett omedvetet plan. Medvetandet kommer efteråt, för att skapa bilder av alla inströmmande data. Och de strömmar verkligen. Från ögonen kommer varje sekund minst 10 miljoner bit/sekund till hjärnan, från huden 1 miljon, från Öronen och näsan 100 000, och från smaksinnet 1 000 bit/sekund. Det tar förstås tid att bearbeta, och det stackars medvetandet ligger därför en halv sekund efter allt det rapporterar om. De omedelbara reaktionerna sker i stället omedvetet. Det är ett vemodigt

faktum att allt jag nu medvetet upplever redan är förbi. Och ännu värre - att allt jag nu medvetet upplever bara är en miljondel av vad sinnena rapporterat. Jag kan upprört kalla det censur, men jag förstår avsikten: att ur flimret av signaler få fram en begriplig bild som vi kan dela.

Dessutom är rensat från sovringen långt ifrån bortkastat, för även om det inte ryms i medvetandet inverkar det på beteendet. Och just det är det intressanta.

Det är ju det både reklamen och konsten använder sig av, fastän på olika sätt. En författare kan ägna oändlig tid åt detaljer som de flesta aldrig blir medvetna om, men som ändå påverkar känslorna. Det jag förnimmer mellan raderna kan alltså vara det viktigaste, för som i intuitionen kan det handla om signaler det omedvetna tolkar. Och det omedvetna, som upptäcktes långt före Freud, är nervsystemets allra vanligaste process.

Allt det här rör känslor, och nästan inget av det tas upp i den moderna kognitionsforskningen, som sägs vara expert på sinnet. Där är datorn vanligen modell för hjärnan, och där ses medvetandet som en central kontrollstation, styrd av logiska regler. Men vilken dator förstår tonfall, känslspråk eller ironi?

Det verkar faktiskt som om kognitionsforskningen rationaliserat bort hjärnans dubbelhet, eller rättare sagt högerhjärnan. Kanske är det för att den fungerar helt annorlunda än datorer. För medan den lineära analysen är typisk för vänsterhjärnan hör den holistiska och musikaliska förmågan hemma i högerhjärnan. Där finns språkets rytm, betoningar och klanger, som renodlas i tungomålstalandet *-aria ariara isa, vena amiria asaria*. Där finns också korta, spontana uttryck som »O nej!« och »bra«, och där är vokabulären mer associativ än i vänsterhalvan, som specialiserat sig på exakta eller preciserande ord. Men eftersom högerhalvans språk

är viktigt för minnet sprids det lätt till vänsterhalvan, och eftersom varje mening består av alla element - grammatik, preciseringar och bilder - arbetar hela hjärnan ihop.

Rytm är i alla fall typiskt för högerhjärnan, och där är det kroppsliga särskilt kännbart. Rytmer styr ju inte bara i hjärtat och lungorna. I hjärnan ger alfavågorna (8-15 Hz) en vaken avslappning, betavågorna (13-30 Hz) uppmärksamhet, deltavågorna (1-4 Hz) sömn, och thetavågorna (4-7Hz) drömmar och meditativa tillstånd. Här finns för övrigt en lustig detalj: avslappningens alfavågor har ungefär samma frekvens som jordens magnetfält.

Ända in i kroppens minsta delar regerar rytmerna. Jag vet inte hur det gick till, men en amerikansk genetiker försåg en gång DNA-molekylens fyra bassubstanser med några toner var, och kunde sedan spela upp ett bisarrt resultat. Också nervcellerna vibrerar rytmiskt, för de som får impulser från samma håll förenas tillfälligt i en frekvens, som sägs skapa vår uppmärksamhet. Och framför allt: neuropeptiderna, som i nerv- och immunsystemen påverkar känslan, är mycket lyhörda för rytm.

känslöförmedling

Känslor, detta flurnmiga område, kan alltså delvis beskrivas naturvetenskapligt. Så kanske man också kunde närma sig känslor genom teknik?

Försök har verkligen gjorts. Det finns ett kodsysteem för 42 ansiktsmuskler, där 7 000 ansiktsuttryck med 19 sorters leenden kan urskiljas. Det finns telefoner som mäter röstens darrningar på samma sätt som lögn-detektorer mäter hudens spänningar. Det finns också sentografer som mäter fingrarnas vertikala och horisontala tryck i vissa känslotillstånd.

Sedan omvandlar en dator värdena till ljudvågor, som kan studeras visuellt. Erotik ger inte oväntat en kurvig kurva, medan rörelsen hos både hat och glädje liknar en tandrad, fastän tänderna i glädjen är kortare. Rörelsen hos kärlek och vördnad är mer eller mindre horisontala streck, medan ilska ser ut som en skateboardramp, och sorg har pucklar som amerikanska bilars kupéer.

I mitten av 90-talet gjorde en datorentusiast också en sorts performance, där elektroder på hans kropp kopplades till trettio Internetanslutningar. De aktiverade genom olika impulser hans muskler, och så omvandlades signaler från rörelserna i sin tur till grafiska gränssnitt och ljud.

Fast - är det verkligen känslospråk? Och är det känslospråk som förmedlas av Japans digitala popidoler och keldjur, skapade av ettor och nollor? Vad hjälper det att man med en knapp kan »klappa« tamagotchen på skärmen och tysta de elektroniska pipen? Den har ju ingen kropp att känna med.

Nej, inget av det här handlar om känslor, bara om signaler. Och det är tidstypiskt - informationssamhället bygger som någon sagt på signaler, eftersom de går snabbt att uppfatta, medan förnuftets epok byggde på tecken eller bokstäver, och trons på känslomättade symboler.

För symboler är ju inte bara en sorts sammanfattningar av skilda begrepp. De är också suggestivt sinnliga, och det sinnliga spelar nästan lika stor roll i religionen som i konsten. Det märks till exempel på dräkternas färg, rökelsens doft, ljusen, bilderna och musiken, som tillsammans talar ett förvånansvärt fysiskt språk.

Tag musiken. Rousseau var säker på att de första språken sjungits, och för Darwin var sången en utvidgning av parningsropen. Det är ju möjligt - i dag påstår somliga forskare att musiken neurofysiologiskt är släkt med djurens förmåga att sända och uppfatta ljudsignaler.

I alla fall är vårt kroppsliga gensvar starkt. Medan vi sjunger stiger blodets endorfinhalt och pupillerna vidgas. Man har också mätt handmusklernas reaktioner hos personer som lyssnar på Bach, och funnit att alla reagerat likartat på samma ställen.

Också färger är ett känslspråk som tydligt talar till kroppen. Rött ljus sägs stimulera musklerna, könshormonerna, blodsockerhalten och blodtrycket, och ska alltså förmedla kraft. Det gav också försökspersonerna kraftigare handgrepp i en undersökning. Blått ljus påstås ge motsatt effekt: blodtryck, puls och adrenalinproduktion sjunker, och det anses alltså lugnande. En liknande verkan har tydligen en rosa nyans som används inom amerikansk kriminalvård: där placeras aggressiva fångar i ett rum som målats bubbelgumsskärt, vilket ska vara muskelförsvagande.

Hur också former kan förmedla känslor visar konsten på många sätt. Barockens dynamiska bildspråk byggde mer på diagonalen än den vilsamma horisontallinjen, och expressionisterna gestaltade sin oro genom virvlande, osymmetiska former. Och kombineras sedan allt det här - färg, form och linjer - uppstår i bästa fall den relation som på en platt duk kan skapa känslan av närhet och avstånd, kyla och värme, det vill säga konst.

kroppsspråk

Egentligen går vi alla omkring och ger smakprov på konstens och musikens känslspråk. Det uttrycks genom rörelser, mimik, hållning och tonfall. Det kan låta ordet »kom« viskas eller rytas, uttrycka närhet eller avstånd, och det kan få ordet »dumbom« att låta lika ömt som »älskling« kan låta irriterat. Det kan göra det neutrala ordet »jaså« till ett uttryck för förvåning, misstro, entusiasm eller förakt,

helt beroende på tonfallet. Tonfallet är ju som hela känslspråket förankrat i kroppen, och kan därför förstås över de flesta språkbarriärer. Vi är alla levande instrument.

Skälet är förstås att talet är så ungt i semiosfärens historia, och att det troligen uttryckt känslor långt innan det förmedlat tankar. De som menar att talet föddes som sociala signaler, släkt med fågelsången, kallar det phatiskt tal. Det är ett språk utan större innehåll, som man egentligen kan höra överallt; på bussen, i telefonen och i TV:s soffprogram.

Hur fysiskt förankrad språkmelodin är märks till exempel på att barn lär den före ordens betydelse, och att den senare i livet kan vara hopplöst svår att lära om. Alla invandrare vet det. Alla som bytt dialekt vet också att den ursprungliga språkmelodin lätt lockas fram i känslomättade situationer.

Till själva språkmelodin kommer sedan intonationen, som också kan bidra till känslouttrycket. I radio visar den genast om det är frågan om debatt, dokumentär, teater eller nyheter. Till och med i något så sakligt som en nyhetssändning har intonationen faktiskt kunnat förmedla känslor. Under andra världskriget ville en uppläsare hedra några fallna norska motståndsmän, men eftersom han inte fick gå utanför meddelandets ram gjorde han helt enkelt en liten konstpaus efter varje namn, som gav dem en betoning och betydelse.

Hela det här kroppsliga känslöstödet är ju vanligen omedvetet. Det är svårare att förstå tonfall och blickar än ord, och det är alltså svårare att ljuga i tal än i skrift. Kanske är det därför viktiga uppgörelser inte görs i virtuella möten, och seminarier inte äger rum genom datorer. Man vill mötas på riktigt; ta i hand och se varandra.

Kritikern Horace Engdahl hävdar till och med att man omöjligt kan övertala i skrift:

Utan den muntliga agitationen skulle Mein Kampf aldrig ha skapat några bruna bataljoner, utan valmötena och de stora debatterna skulle de skrivna politiska inläggen förbli verkningslösa, utan seminarierna skulle professorerna aldrig kunna påtvinga eleverna sin vetenskapssyn, utan salongerna eller kaféerna eller kotteriträffarna skulle det inte uppstå några förhärskande ståndpunkter i konstlivet.

Men det är förstås en överdrift. Vore det sant kunde alla författare lägga ner pennan, för litteratur handlar om konsten att förmedla känslor. Hemligheten är bara att hitta resterna av kroppsspråk i skriften.

skriftspråk

Vissa spår kan man hitta redan i ordböcker. Det är inte bara i överförda uttryck som »bergsrygg«, »stolsben« och »flaskhals« man anar en kropp - även abstrakta begrepp har ett konkret fysiskt ursprung. Att fatta kommer av att gripa; att förstå eller föreställa sig något kommer av att stå eller ställa sig mitt för en företeelse. En betraktelse eller en reflexion var urprungligen en konkret synbild. I ord som »nedstämdhet«, »nederlag« och »högmod« skymtar en kroppshållning, och högaktning visades åtminstone före du-reformen av att man gjorde sig mindre genom att bocka eller niga.

Lägg till det att redan skrivstilen är ett diminutivt kroppsspråk, eftersom pennföringen delvis har fysiska orsaker. Det är det som ger intryck av äkthet, och därför försökte man faktiskt imitera de handskrivna manuskripten i Gutenbergs tryckeri. Den första kursiva stilen inspirerades till exempel av poeten Petrarcas handstil.

Ännu längre gick de som försökte forma bokstäver som människokroppar. Och även sedan all kroppslighet försvunnit ur skriften har åtminstone kulturen givit en sorts karaktär.

Barocktypografin är mer bombastisk än den sirliga rokokotypografin, och grotesken ligger som stilsort nära funkisidealen. Kapitalen för tankarna till något monumentalt, medan en kursiv stil kan associera till skrivstilen, som den ju ursprungligen härmade.

Och dagens skriftspråk, vad har det för karaktär, frågar jag mig. E-posten till exempel? Att alla brev blir lika på skärmen behöver jag inte haka upp mig på. I själva ordens stil kunde man ju tänka sig att blandningen av talspråk och ljudhärmande uttryck står närmare känslorna än andra skriftspråk.

Men jag tror snarast det är tvärt om. E-posten har bara talspråkets struktur, inte talets kroppsstöd. Att som i talspråk visa sig förstående, frågande eller gillande är svårt, eftersom man varken kan nicka, grymta eller intresserat luta sig fram. Genom platsbristen försvinner också så kallat informationssvaga element, dit man både räknar nyanseringar och kommunikativt kitt som »skulle du vilja«. Det och bristen på tonläge kompenseras i stället av en sorts teckenkoder, smileys. Kolon, streck och bakre parentestecken blir till exempel en glad gubbe om texten vrids ett kvarts varv medsols :-), och till det kan man lägga bokstäver som signalerar någon känsloton, som G, big grin, stort leende, eller g, small grin, litet leende. Är känslorna livligare kan det bli L, laughter, skratt, eller LOL, Laughing Out Loud, storskrattar. Ironi uttrycks genom ordet NOT!, inte!, som ställs sist i meningen och då vänder på betydelsen.

I en artikel läste jag att det här skulle vara en ny sorts poesi; den koncisa, exakta poesin. Men det koncisa och exakta behöver inte alls vara poesi, för i så fall skulle poesin frodas mest på kaserngårdar.

Poesi ska ha laddning, sammanhang och vägda ord. Nej, liksom smileys är en sorts signaler är det koncisa e-postspråket en sorts koder; opersonliga överenskommelser utan det omedvetnas spontanitet. De saknar också skissens sätt att antyda unika drag eller rörelser, alltså det som suggererar känslor på samma sätt som kroppsspråk. Teckenschabloner kan aldrig i livet ersätta språkets nyanser, eller överbrygga det glapp mellan kropp och språk som gör det så märkligt svårt att uttrycka fysiska förmimmelser i ord. Hur luktar en bokskog; hur smakar ett vitt vin; hur känns en vind på morgonen? Hur uttrycks de otaliga formerna av smärta? Ja hur tolkar man över huvud taget alla känslor så de kan förstås?

poesin

Jag svarar med det språk som står både kroppen och själen nära, poesin.

Det har uttryckts så fromt som att poesin är själ, och att vara själ är att ha kropp. Och det har uttryckts mer vetenskapligt: att själen är en sorts svärmande intelligens av proteiner, som myllrar runt i celler som myllrar runt i kroppen. Det låter nästan som en mobb på cellnivå. Ett språk som där kan väcka gehör bör alltså vara både djuriskt och magiskt, just som poesin.

Bevis finns. Neuropeptiderna, känslornas biokemiska representanter, aktiveras till exempel av rytm och musik. När ord och musik ligger nära varandra tycks också båda rymmas i högra hjärnhalvan, som en enda gestalt. En rytmisk eller musikalisk text bör alltså ha goda chanser att påverka kroppen. »Primitiva« språk är fulla av ord med upprepade stavelser, och vi verkar nästan födas med en förkärlek för sådana ord, som barnspråkets dada, mamma,

pippi, toto, där man påminns om de rytmiska hjärt- och lungljud som hörts i livmodern. Även nyföddas känslomässiga kontakt bygger ju på språkets tonfall och rytm.

Också ur ett längre perspektiv kan den sortens melodiska språk som sagt ha varit talets början. För grekerna var poesi och musik oskiljaktiga, och ordet *melos*, som är roten till »melodi«, betydde både lyrisk poesi och musik. Homeros reciterades ursprungligen till lyra, och på antikens teater sjöngs och dansades poesin. Eller rättare sagt, den halv-sjöngs medan rytmen betonades genom steg, som var ursprunget till våra versfötter. Så bar både röstens melodi och kroppens rytm fram känslan. Närmare än så kan litteraturen knappast komma teatern och den gamla Dionysoskulten.

Genom sin kroppsförankring är poesin alltså en mycket god förmedlare av mänsklig energi. Där finns prov på allt som kan överföra känslor i språket. Den kan väcka sinnliga associationer genom ett bildspråk som påverkar kroppen långt mer än abstrakta begrepp. Den kan samla blicken, till exempel genom att låta delen representera helheten, för talar jag om segel följer lätt hela båten med i tanken, och kanske även vinden och vattnet. Den kan också ge intryck av närvaro genom ett tonfall, som samtidigt ger känslan av tilltal. Och inte minst: den kan tala musikaliskt, som då den var lyrans konst. Språk bygger ju inte bara på mening utan också på form, melodi och klang. Det är ljudhärmande ord; sus och brus, krasande och bråkande. Det är också rytmer som skapas av upprepningar och radslut, och som på en gång eggjar känslan och sorterar innehållet. Även talare visar ju ofta genom pauser när det kommer något nytt eller väsentligt. Samspelet av ordens ljud, meningarnas längd och rytmens variation kan också skapa stegringar, crescendon, och växla mellan viskningar och rop.

Lägg till det meterns rytm, till exempel den jambiska, som under antiken ansågs så upphetsande att den bara fick framföras i prästers närvaro, och nog kan jamber hetsa, det ser man både på afrikanska trancedanser och svenska hejramsor.

Kontraster kan dessutom skapa variationer och dynamik, som då komplementfärger får framhäva varandra. I antitesen kan det ena ledet belysa det andra, och i paradoxen kan gamla föreställningar brytas upp och ersättas av något gåtfullt.

Och kanske allra viktigast: genom att lämna något halv-sagt eller halvtytt kan man få det att växa hos läsaren. Det är en stor skillnad mot alla kodspråk, för något oavslutat - en sång, en saga eller gest - ger ofta starkare minnen än något avslutat. Just för att de aldrig definierats kan poesins symboler göra oss medskapande.

Finns det här språket då bara i dikter? Nej, det finns överallt, men poesin öppnar ögonen för det. En vanlig liten fras jag nålat upp över skrivbordet har för mig nästan samma effekt som poesi. Eftersom den är på franska skymmer innebörden inte formen, som får tala högst. Det är orden *»N'aie pas peur; ápeu ...«*, *»var inte rädd, lite i sänder«*. Med de tre avslutande punkterna menas väl underförstått, att det lite i sänder kommer att gå. Det är en sorts besvärjelse.

Besvärjelsen - . Jag vet inte om den är poesins mor eller mormor, men släkt är de. Man ser det redan på de här orden. Det är den jambiska rytmen, komprimeringen och de fyra p-orden som binder det hela till en ramsa. Det är också tilltalet - *»n'aie pas peur; var inte rädd«* - som tycks rikta sig direkt till mig. Och när jag förberetts av både rytm och tilltal kommer det viktigaste smygande: det underförstådda som gömms bakom tre punkter. Det får jag själv tyst

fylla i med ett uttalat: »så kommer det att gå«. Jag får själv formulera det jag behöver höra.

Och det visar ...? Att det uttalade expanderar mer än det som skrivs på näsan. Till skillnad från koder och signaler är det suggestivt flertydigt som en skiss, och talar till det omedvetna.

Bara i sju enkla ord och tre punkter finns alltså åtskilliga prov på känslöförmedling. Och man kunde gå ännu längre, ända ner till minsta skiljetecken. En mängd punkter eller korta meningar kan ge en saklig stil som i uppslagsböcker eller nyhetstelegram. Där blir punkten den spik som slår fast ett påstående. Bland komman och semikolon har världen redan blivit mer sammansatt, medan utropstecknet visar känslor som en entusiastisk hund, och frågetecknet drar in dig i samtalet, för som tillfrågad måste du väl svara? Till och med ett så prosaiskt tecken som och-kringlan man brukar se i aktiebolagsnamn - Svensson & Co - kan forma känslor, för med den gav 50-talets beatpoeter sina dikter en överraskande brytning. Och överraskningar får poesin att andas medan den kvävs av schabloner. Precis som livet behöver dikten en öppning mot det oväntade.

Det är opraktiskt, javisst. Det gör poesins känslöspråk lika omöjligt att programmera som kroppens. Det låter sig inte enrulleras i koder; det lever laglöst, till hälften dolt, med sin skugga från det omedvetnas sfär.

Men det är just det som gör det delaktigt i kroppens, drömmarnas och magins sätt att förmedla känslor.

www.fungerandemedier.se

Nina Burton är poet och essäist. Hon är medlem i Samfundet De nio, ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och var gästpoet på KTH 1996-97. Hon har utan kostnad tillåtit Fungerande medier att publicera detta stycke ur boken *Det splittrade alfabetet – Tankar om tecken och tystnad mellan naturvetenskap, teknik och poesi*. (Brutus Östling - Symposion förlag 1998)